Salamon Konrád

Kortársak korabeli nyilatkozatai az őszirózsás forradalomról és az első magyar köztársaságról

Történelmünk máig szenvedélyes vitákat kiváltó kérdésköre az őszirózsás forradalom és az első köztársaság története. Pedig az események 100 éves évfordulóján nagyon fontos volna, ha a magyarság e tragikus, de tiszteletre méltó küzdelméről nemzeti közmegegyezés alakulna ki. Ez – nemzeti önbecsülésünk növelése mellett – hozzájárulhatna a mai politikai irányzatok közti gyűlölködés csillapításához is, amely forrásait és „bizonyítékait" részben a 100 évvel ezelőtt történtekről írt gyalázkodó emlékiratokból és egyoldalú feldolgozásokból meríti. Ezért gondoltam arra, hogy összegyűjtök néhány véleményt, nyilatkozatot azokból, amelyeket az eseményekben részt vevő vagy azokat figyelemmel kísérő kortársak akkor, az őszirózsás forradalommal és a köztársasággal egy időben fogalmaztak és jelentettek meg. Ezek a – történteket helyesen értékelő – nyilatkozatok egyetértettek abban, hogy a háborús vereség utáni helyzetben a magyarság számára a parlamentáris demokrácia megteremtése lett volna a korabeli politikai igényekhez igazodó legjárhatóbb út. Ennek pedig az adott körülmények között a legmegfelelőbb kerete a köztársasági államforma volt, amelynek megerősödését jelentős részben biztosíthatta volna az a nemzeti összefogásra való készség, amely a következő rövid szöveggyűjteménynek az őszirózsás forradalom és a köztársaság idején keletkezett dokumentumaiból is kiviláglik. Ritka – de sajnos nagyon rövid – pillanata volt XX. századi történelmünknek, hogy a legfontosabb kérdésekben egyetértett a mérsékelt baloldaltól a mérsékelt jobboldalig minden politikai irányzat.

1918 végén Hóman Bálint, az Egyetemi Könyvtár munkatársa megjelentetett egy vékony kis füzetet *Néhány nap a magyar történelemből* címmel, amelyben a következőket írta: „Az októberi forradalom gyökerei visszanyúlnak Bosznia annexiójáig, sőt még a korábbi évekig, talán pontosan 1902-ig, amikor a magyar parlament ellenzéke először folytatott kíméletlen obstrukciót azok ellen a katonai javaslatok ellen, amelyekben vakmerően veti fel fejét a bécsi militarista és

Salamon Konrád (1941) történész, az MTA doktora.

imperialista gondolat. Az élethalálharc akkor kezdődött meg. A lehetetlen birtokpolitika, az elmaradt rendi közigazgatás, a fiatal, tehát annál mohóbb tőkegazdálkodás által elnyomott nép a maga népi és szociális keserűségével öntudatlanul is a közjogi harcokat fűtötte és mozgatta. Ez volt az egyik oldalon, a másikon pedig a veretlen, az agonizáló osztrák imperializmus, amely éppen hogy visszás létjogát bebizonyítsa, mind erőszakosabb és erőszakosabb eszközökhöz folyamodik, egyformán magyarokkal, horvátokkal, csehekkel, lengyelekkel, sőt osztrák-németekkel szemben, másrészt azonban, hogy tarthassa magát, teljesen eladódik a berlini szövetségnek. A régi hármas szövetség, Andrássy és Bismarck paktumának ez is volt a belső értelme: az osztrák igazgatás és korrupció katonai fedezete. A népek ellen kormányzott erőszakos és hibrid, természetellenes és közjogában valóban agygimnasztikán alapuló államiság merőben népellenes, dinasztikus és rendi, az elmúlt történelemből vett jelszavak és rendszerek szerint dolgozik."

A szerző írásában még a következő megállapítások találhatók: az elnyomást fenntartotta „egy kíméletlenül uralkodó osztály, egyesek mérhetetlen és igazságtalan előnye, másrészt a mesterségesen tudatlanságba és szegénységbe szorított nép. Amire képtelen volt agitáció és felvilágosítás, azt elvégezte a háború töméntelen szenvedése. […] Hamis ideálokért harcoltunk. Ezek az ideálok összeomlottak, hogy helyükbe új világrend alakuljon. […] Magyarországot meghódították a magyar népnek, és most meg akarjuk hódítani a világ népeinek szimpátiáját, hogy a dolgozó magyar nemzet erejéhez és tudásához méltó helyet foglalhasson el a dolgozó népek művelt és békés társadalmában. Ez történt."[1]

Az idézett megállapításokon kívül Hóman részletesen összefoglalta az október 26-a és 31-e között történteket: IV. Károly taktikázását, Károlyi Bécsbe hívását, a lánchídi csatát, Hadik kormányalakítási kísérletét, a katonaság átállását a Nemzeti Tanács oldalára, az új kormány megalakulását, Tisza saját maga által kihívott végzetének beteljesedését, a Károlyi-kormány első intézkedéseit: a nemzet-, a nép- és munkásőrség szervezését, a közalkalmazottak illetményének felemelését. Végül „lelkes hangon tájékoztatott a megvalósulás előtt álló reformokról, az általános titkos választójogról, a demokratikus földbirtokpolitikáról és a vagyonadónak a kis jövedelműeket kímélő, a háborúban meggazdagodottakat sújtó reformjáról".[2]

A Károlyi-kormányt a magyar társadalom politikai, gazdasági és tudományos életének meghatározó személyiségei is nyilatkozatokban ismerték el. Hadik János gróf, aki a király megbízásából október 30-án sikertelen kormányalakítási kísérletet tett, november 2-án így nyilatkozott: „A kormány energikus kezekben van… nyugodt lelkiismerettel mondhatom: abból, hogy ez a forradalmi átalakulás a Nemzeti Tanácsnak a helyzet magaslatára emelkedni tudó higgadtsága következtében katasztrófa nélkül ment végbe, én is kivettem a magam

1 Vértesy Miklós: Hóman Bálint és Szekfű Gyula 1918-ban. *Valóság*, 1972/7, 56–59.

2 Uo. 57. (Vértesy M. megfogalmazása.)

részét."[3] Ezen nyilván azt értette, hogy mint kijelölt miniszterelnök gyorsan félreállt, és maga helyett Károlyit ajánlotta kormányfőnek. E téren azonban az volt a legnagyobb meglepetés, hogy József főhercegnek Tisza István már október 28-án Károlyi miniszterelnöki kinevezését javasolta, „mert már minden más elkésett. Ő még megállíthatja a forradalmi görgeteget, hogyha egy hajszálnyi hazafiság és becsület van a lelkében, akkor még ki is ránthatná az országot a végpusztulás örvényéből."[4] Ezek után nem elképzelhetetlen, hogy Tisza október 31-én azt üzente a munkapártiaknak: „tartsa mindenki hazafias kötelességének, hogy a Nemzeti Tanács köré tömörüljön, és azt támogassa munkájában. Maga Tisza is támogatni fogja a Károlyi-kormányt ezekben a nehéz napokban."[5]

Mágnások egy csoportja a főrendiház megreformálására és a radikális földreform megvalósítására hívott fel. „A birtokreform minél gyorsabb gyakorlati megvalósítása céljából pedig, a törvényhozói intézkedéseket megelőzőleg, a népképviseletnek önként is megajánljuk a magunk készségét."[6] Az ország zászlósurai pedig arról értesítették Károlyi Mihályt, „hogy mint egyszerű állampolgárok leteszik a hűségesküt a Nemzeti Tanácsnak".[7]

November 2-án József főherceg és fia is felkeresték a Nemzeti Tanácsot, hogy felesküdjenek. Az esküminta szerint mindketten becsületükre fogadták, hogy a Nemzeti Tanács rendeleteinek magukat feltétlenül alávetik, és minden intézkedéseiben hűségesen támogatják. Az eskü elhangzása után a főherceg a következőket mondta: „Csak egy szavam van még. Ameddig e két szív lüktet – addig a magyar népé lesz s annak tagjaié. Meg vagyok szentül győződve róla, hogy a múlt az elmúlt; a jövőben van az, ahol Magyarország nagysága és virága fog fakadni. Ez szívemnek egyedüli vágya."[8]

Már az őszirózsás forradalom első napjaiban felvetődött a köztársaság kikiáltásának gondolata, november 1-jén pedig tömegtüntetés követelte, de a kérdést a Károlyi-kormánynak sikerült elnapolni azzal, hogy a rövidesen összeülő alkotmányozó nemzetgyűlés feladata lesz a köztársaság megalkotása. Azonban bő egy hét múltán felgyorsultak az események, miután Németországban november 9-én, Ausztriában pedig 12-én kikiáltották a köztársaságot. Ezután Magyarországon is lépni kellett. A kormány – az államformaváltás törvényessége érdekében – a Budapesti Tudományegyetem Jogi Karának professzoraitól kért szakvéleményt. Doleschal Alfréd, Király János, Kmety Károly, Kenéz Béla és Pikler Gyula egyetemi tanárok november 15-én a következőket válaszolták: „Az 1723. 1., 2., 3. tc.-ben biztosított trónöröklési igény nem áll fenn többé:

3 *Pesti Hírlap*, 1918. nov. 2.

4 József főherceg: *A világháború – amilyennek én láttam*. VII. Bp., 1934, MTA, 553.

5 Károlyi Mihály: *Egy egész világ ellen*. Bp., 1965, Gondolat, 395.

6 *Pesti Hírlap*, 1918. nov. 2.

7 Uo. nov. 3.

8 Károlyi Mihály: *Az új Magyarországért*. Bp., 1968, Magvető, 389.

a) mert az ausztriai országok és királyságoknak és a magyar szent korona országainak osztatlanul és elválaszthatatlanul együttbirtoklása lehetetlenné vált;
b) mert azon országok és királyságok teljesen különálló független államokká alakultak, és ezekben az uralkodás hatalma nincs már a Habsburg-ház leányági leszármazói részére biztosítva, sőt kettőben már nincs is monarchikus államforma;
c) mert azon kölcsönös védelmi kötelezettség, melyet a pragmatica sanctio követel, nem biztosítható többé;
d) mert a magyar szent korona országainak felosztatlanul együttbirtoklása is megszűnt a társországok elszakadása folytán.

IV. Károly király hatalma is megszűnt. A pragmatica sanctióban biztosított jog alapján trónra lépett, és megkoronázott apostoli királynak a jogi helyzetre nézve a következő, bár nem egészen megtámadhatatlan álláspont látszik helytállónak.

Őfelsége IV. Károly elesett magyar királyi alkotmányos hatalma birtoklásától azáltal:

a) hogy felelős minisztériumát esküjének kötelező ereje alól feloldotta;
b) hogy az ausztriai császári hatalmat letette, és így a maga részéről megszüntette a két állam uralkodói méltóságainak egy személy által való bírását és gyakorlását, ami pedig az 1723. 1., 2. tc.-ek szerint elengedhetetlen követelmény;
c) mert Magyarország államterületi és politikai integritását és országai oszthatatlanságát nem tartotta fenn, belenyugodott, sőt, mondhatni, kifejezetten közreműködött Horvát–Szlavón–Dalmátországok ki- és elszakadásához, és ezt hozzájárulásával vonakodás nélkül elismerte."

Mindezek után a nevezett jogtudósok megállapították, hogy a királyi szék „lemondás nélkül is megüresedett". Ugyanakkor az államforma kérdésének megoldására a nemzeti akaratot leginkább kifejező eljárásnak tekintették, ha „a jelen országgyűlés önmagát feloszlottnak nyilvánítja azzal, hogy hatalmát átengedi egy az országgyűlés mindkét Házának tagjaiból és a nemzet irányadó rétegeiből meghívottakból (bővített Nemzeti Tanács) alakuló testületnek".[9]

Ezzel párhuzamosan Wlassics Gyula báró, a főrendi ház elnöke felkereste Károlyi miniszterelnököt, és előadta a főrendek azok határozatát, hogy egy küldöttségük felkeresi IV. Károlyt, és felkérik a magyar trónról való lemondásra. November 13-án Eckartsauban a király az államügyek viteléről lemondott, és nem gördített akadályt az államforma megváltoztatása elé sem. „Trónra lépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet minél előbb a háború borzalmaitól megszabadítsam, amely háború keletkezésében semmi részem nem volt. Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet fejlődésének,

9 Litván György szerk.: *Károlyi Mihály levelezése, I.* Bp., 1978, Akadémiai, 272–273.

amely iránt változatlan szeretettől vagyok áthatva. Ennél fogva minden részvételemről az állami ügyek vitelében lemondok, és már eleve elismerem azt a döntést, amellyel Magyarország jövendő államformáját megállapítja."[10]

1918. november 16-án délelőtt összeült az 1910-ben megválasztott képviselőház, amelynek elnöke, Szász Károly így értékelte a történteket: „A múlt hetekben lezajlott sorsdöntő történelmi események során a magyar nép megvetette alapjait az önálló, független, demokrata Magyarországnak. Azt hiszem, mindannyiunk óhajtását fejezem ki abban, hogy megvalósuljon a kormánynak az a hazafias törekvése, hogy a megújhodó Magyarország békés, munkás, boldog jövendője biztosíttassék, és az ország területi integritása megóvassék, amiben a kormány minden magyar ember legmesszebbmenő támogatására számíthat."[11] A beszéd után a képviselőház egyhangúan feloszlatta önmagát, majd Szász Károly bejelentésére, hogy a kupolacsarnokban sor kerül a köztársaság proklamálására, általános éljenzéssel válaszolt.

Ezt követően megtartotta utolsó ülését a főrendiház is. Wlassics Gyula elnök szerint „Magyarország visszanyerte teljes függetlenségét, és előtte áll az új államalakulatban a független Magyarország berendezésének óriási munkája. Az új népkormányra mindnyájan nemcsak azzal a reménnyel tekintünk – hanem egyenesen mindnyájunknak kötelességünk is őszintén közreműködni –, hogy a forrongó átalakulás e nagy korszakában, mely valóban sorsdöntő, sikerüljön is a belső rendet és nyugalmat biztosítani. […] A legteljesebb nemzeti összetartás erejére van szükség, hogy a belső rendezettség alapján kérhessen Magyarország képviselete a nemzetek nagy tanácsában új életet és jövőt. […] Félre kell tenni minden… meghasonlást, mert hazánk területi épsége a legelső érdek, melynek mindent alá kell rendelni. Oly időket élünk, melyekben csak az egyesült erő energiája menthet meg bennünket."[12] Ezt követően Wlassics báró a képviselőház feloszlatására való tekintettel a főrendiház tanácskozásait berekesztettnek nyilvánította, majd arra kérte a főrendeket, hogy mint magánemberek jelenjenek meg az Országház kupolacsarnokában a Nemzeti Tanácsnak a köztársaságot törvénybe iktató ülésén. Bár a főrendek a történteket egyetértőleg tudomásul vették, nem törtek ki általános éljenzésben. Egyedül Apponyi Henrik gróf kiáltotta el: Éljen a köztársaság!

1918. november 16-án 11 órakor az Országház kupolacsarnokában összegyűlt a Nagy Nemzeti Tanács több mint 500 küldötte, valamint számos érdeklődő, köztük a volt országgyűlés tagjai is. A gyűlést Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke nyitotta meg, majd Nagy György, a Nemzeti Tanács jegyzője ismertette az I. számú néphatározatot, miszerint „Magyarország minden más országtól független népköztársaság". Ugyanakkor a Nagy Nemzeti Tanács felhatalmazta a népkormányt, hogy az alkotmányozó gyűlés összehívásáig alkosson néptör-

10 Károlyi Mihály: *Az új Magyarországért*. Bp., 1968, Magvető, 404.

11 *Képviselőházi napló, XLI*. Bp., 1918, 451.

12 *Főrendiházi napló, V*. Bp., 1918, 234–235.

vényeket. A „nép" jelző használata a forradalmi lelkesedést fejezte ki, de azért is fontos volt, mert a szélsőséges szocialisták már ekkor szocialista köztársaságot követeltek. A köztársasági elnök személyéről Károlyi javaslatára nem döntöttek, hogy az államfőt majd az alkotmányozó gyűlés választhassa meg.

A határozathozatal után Károlyi mondott beszédet, aki mindvégig a Tisztelt Nemzetgyűlés megszólítást használta, s évszázados érvénnyel határozta meg az „ifjú magyar köztársaság" programját, amely „egyben nemzeti, egyben demokratikus és szociális tartalmú" (Károlyi, 257). Ez után kivonultak az Országház főbejáratának teraszára, hogy szóljanak a mintegy 200 ezres ünneplő tömeghez.

A köztársaság ünnepélyes kikiáltása és az Országház előtti téren tartott lelkes és hatalmas népgyűlés után, a délutáni órákban a kormány ülést tartott a Sándor-palotában. Itt jelent meg József főherceg, hogy esküt tegyen immár a köztársaságra is. Ennek megtörténte után rövid beszédet mondott: „Uraim! Legyen szabad még egy szót szólnom. Tudom, hogy szeretett hazám ezen vészteljes helyzetből, amelybe a háború sodorta, csakis akkor fog épen és érintetlenül kikerülni, csakis akkor mehet boldog virágzásnak elébe, hogyha polgárai kivétel nélkül egymásnak kezet adva, vállvetve, teljes szívvel, teljes lélekkel az új átalakulást támogatják. Ezen tudat buzdít arra, hogy egy kéréssel forduljunk az urakhoz. – Fogadják el azt, hogy felajánljam szolgálataimat mint a köztársaságnak újonnan felesküdött katonája vagy polgára, és higgyék el, hogy a legönzetlenebbül csak az az egy vezérel engem, hogy szent magyar hazámat szolgáljam."[13]

November 16-án Juhász Gyula így köszöntötte a köztársaságot: „Hogy menynyire mesterséges és erőszakos volt a hivatalos és nem hivatalos állásfoglalás és kitartás a királyság mellett, semmi sem bizonyítja jobban, mint az az egyhangú és elementáris erejű népszavazás, amellyel a magyarság a köztársaság államformáját követelte. A lakájok és udvaroncok nedvesre sírhatják a kendőjüket az új világ első fuvallatától összeomlott trón fölött, a józan és okos magyar nép minden zászlóját büszke örömmel tűzi ki a ma született Magyar Köztársaság üdvözlésére, és egész lelkéből kívánja, hogy az szabad, munkás, virágzó és örökkévaló legyen!"[14]

November 17-én Krúdy Gyula a következőket írta: „Egy új világ küszöbén állunk. A jövőnek csak a viharfellegei látszanak a horizonton. Tompán dörög és mélyen hasadozik az ország határain, délen, északon, keleten. Ma jön a világra az a megváltó újszülött, aki olajággal a kezében megvédelmez a rőt dúvadtól, keserű ellenségtől. A farkasokból emberek lesznek. Az új világ Igéje megszelídíti a setét indulatokat. Elvonulnak a vészes felhőtömegek. Nemsokára kisüt a nap. […]

Az utánunk következő nemzedék már nem ismeri a gyűlölködő indulatoknak tüzét, amely úgy égett Magyarországon, mint az erdő. […]

13 Károlyi i. m. 390.

14 József Farkas: *„Mindenki újakra készül…"* Bp., 1959, Akadémiai, II, 48.

Az éjszaka – a köztársaság napját megelőzően –, hogy szerény tehetségem szerint elbúcsúztam a történelmi múlttól, Széchenyi István döblingi leveleit vettem elő. […] egy helyen a következő sorokat találom: 'A nyomorultak szívrepedt fohászait meghallja ugyan Isten mindenünnen, és a lakosok erénye erdő közepette és a nyílt mezőn is oltárt képez, melynek áldozata felhat az egekbe…'

Milyen szüksége van most a magyar nemzetnek Istenre és az erényekre!"[15]

Babits Mihály november 16-a előtt sokak véleményét fejezve ki, azt fogalmazta meg közre nem adott írásában: „Bécs és Ausztria köztársaságot akar. A Habsburgoknak ott nincs már talajuk. Azok az államok, amikre a monarchia szakadt, egymásután választják a köztársasági formát. A Habsburgoknak kicsúszott lábuk alól az ősi birodalom. Egy szilárd pont van még. Egy végső menhely, egy jó bolond ország: Magyarország!

Idejönnek hozzánk minden pereputtyaikkal, főhercegeikkel, udvartartásukkal: és mi hűségesen a keblünkre öleljük azokat, akiket a nép jogos fölháborodása máshonnan elsöpör. Talán oly sok jót tettek velünk? Talán annyira hálásnak kell irántuk lenni?

Nem, magyarok! Magyarország csak átokkal, gyűlölettel tartozik a Habsburgoknak."[16]

Arra, hogy a régi Magyarország képviselői miként vették tudomásul a köztársaság kikiáltását és fejezték ki a kormány iránti lojalitásukat, egyik legjellemzőbb példa Pallavicini György őrgrófnak *Az Est* november 18-ai számában megjelent nyilatkozata, amelyben azt igyekezett bizonyítani, hogy egyes korábbi politikusok is azon célok érdekében tevékenykedtek, amelyeket most a köztársaság akar megvalósítani: „Tényleges köztársaság vagyunk. A királyság megszűnt. Nem erőszakosan, nem detronizálással, hanem először a királyi hatalom tényleges megszűntével, aztán az osztrák császári hatalomtól való visszavonulás folytán a pragmatica sanctio alapján jogilag is. A nemzetgyűlés tehát, amely a köztársasági államformát megállapítja, tulajdonképpen a csak már tényleg létező állapotot formalizálja, és nem hiszem, hogy akadnának, akik a köztársaságot, amely a magyar nemzet érdeke – a mai világhelyzetben – kifogásolnák… Andrássy a közös külügyminiszterséget is csak azért vállalta, mert abban a meggyőződésben volt, hogy Magyarország függetlenségét jobban szolgálja, ha ideiglenesen mint közös külügyminiszter óvja a magyar érdekeket, melyeket sajnos, mint napról napra tapasztaljuk, a közös külügyi kormány nemcsak elhanyagolt, hanem egyenesen veszélyeztetett. Andrássy elsősorban a békét akarta a legsürgősebben megcsinálni, és magyar békét akart csinálni. A két állam különválását is ő akarta likvidálni, hogy a magyar nemzet jogos érdekeit kellően képviselje. Hogy ez neki nem sikerült, az az események lavinaszerű zuhatagának tudható be, amely kizárt minden fokozatot és normális előreha-

15 Uo. I, 87–88.

16 Uo. II, 718.

ladást, amit gróf Andrássy tervezett, és megvalósítani akart a független nemzet számára…”[17]

1918. november 20-án a püspöki kar a következő levelet küldte a Magyar Népköztársaság kormányelnökének: „A római katolikus püspöki kar f. évi november 20-án megtartott értekezletéből tisztelettel üdvözli a magyar köztársasági népkormányt. A világtörténelmi átalakulások új helyzet elé állították a magyar nemzetet, megvalósították százados álmát és vágyát: a független, önálló Magyarországot. Ez átalakulást a püspöki kar meleg, hazafias érzéssel fogadja, azt fenntartás nélkül elismeri és biztosítja a magyar népköztársasági kormányt, hogy a nehéz viszonyok közt a független, önálló Magyarország kiépítésében minden erejével támogatni fogja. Eddig egyház és állam szoros kapcsolatban állott, és az egyház Szent István koronájának fényes oltalma alatt fejtette ki áldásos tevékenységét az igazi lelki kultúra javára: e hivatásában ezentúl is el fog járni abban a tudatban, hogy bármint változzék is el az államforma, a néplélek igényei az erkölcsi tisztulásra és megváltásra el nem változnak, s abban a reményben, hogy e hivatásnak még kormányzati szempontból való fontossága is arra fogja indítani a magyar népkormányt, hogy az egyház és az állam jobb viszonyát az egyház szabadságának biztosításával, az illetékes tényezőkkel rendezni fogja.

Az egyház a maga részéről a demokratikus fejlődés szolgálatába és a birtokreform megvalósítására készséggel ajánlja fel a kezei közt levő, arra alkalmas földbirtokot. Kísérje Isten áldása a magyar népkormány munkáját, vezesse az ifjú köztársaság hajóját az átalakulás nehézségeiből és a lelki forrongás hullámaiból a maradandó béke és népboldogulás megsóhajtott révpartjára.” A levelet a hercegprímással az élen a két érsek és tíz püspök írta alá.[18]

Ugyancsak november 20-án Károlyi miniszterelnök levelet kapott a Nemzeti Múzeum igazgatójától, amelyben egy, a mai napig nyugvópontra nem jutott témát vetett fel. Azt kérte a miniszterelnöktől: „méltóztassék intézkedni, hogy a volt királyi vár, illetőleg annak kijelölendő tekintélyes része múzeumi célokra foglaltassék le. […] Előzetesen csak annyit vagyok bátor megjegyezni, hogy a magyar nemzet művelődéstörténeti és kegyeleti múzeumi tárgyainak elhelyezésére – beleértve a Magyar Tudományos Akadémia épületében levő történelmi képcsarnokot is – a volt királyi vár, mint amely történeti emlékeknek a legmegfelelőbb keret, minden tekintetben a legalkalmasabb.”[19]

A köztársaság kikiáltása után a Keresztényszocialista Néppárt vezető személyiségei kibővített értekezletet tartottak, amire meghívták a katolikus nőegyletek képviselőit is. Ezen Szmrecsányi György – általános egyetértés közepette – kijelentette: „nincsen az értekezletnek egyetlen tagja sem, aki a rohamléptekben haladó demokratikus átalakulást a legmelegebben ne köszöntené. […] A kereszt-

17 Károlyi i. m. 395–396.

18 Litván Gy. i. m. 287–288.

19 Uo. 288.

tény magyarságnak is kötelessége az új irányzatot minden hátsó gondolat nélkül a leglelkesebben támogatni…" Majd egy bizottságot hoztak létre – Giesswein Sándor, Huszár Károly, Rakovszky István, Simonyi-Semadam Sándor, Vass József és mások részvételével –, amely manifesztumot szerkesztett és jelentetett meg november 20-án. Ebben ismételten kijelentették, hogy a „rend fenntartása, az ország megmentése az állam első érdeke, e feladat teljesítésében támogassuk őszintén és nyíltan az államhatalmat".[20]

Nem árt idézni a majdani ellenforradalom két neves szereplőjének korabeli állásfoglalását sem: Bangha Béla jezsuita szónok *Az Ember* 1919 február 11-ei számában tett lelkes vallomást az őszirózsás forradalom mellett: „Ha őszintén azokért a célokért csinálták a forradalmat, amelyeket hangoztatnak, akkor a forradalom mindnyájunk java, és meg kellene botozni, aki őszintén nem hirdeti… A közfelfogás a klerikalizmusban rendesen maradiságot, együgyűségkultuszt, politikai papuralmat lát. Egy irányt, amely vallási jelszavakat politikai vagy másfajta önzés köpönyegéül használ. Van ilyen klerikalizmus. Ezzel a klerikalizmussal szemben nemcsak értünk, de osztunk is minden felháborodást. A vallási és katolikus eszme a maga tisztaságában nem azonos ezzel a klerikalizmussal. A katolikus eszme nem akar pogromot és szabadságelfojtást, nem akar kapitalista szabadrablást, háborút, osztályuralmat, előjogkultuszt."[21]

Milotay István „Kik akarnak reakciót?" című írása az *Új Nemzedék* 1919. március 1-jei számában jelent meg. Ebben a következők olvashatók: „A reakció a múlt visszakívánását jelenti, visszaállítását megszüntetett, megsemmisített intézményeknek, életre keltését a múlt szellemében. Visszakívánhatunk mi valamit abból a múltból, amelyet az októberi forradalom intézményeivel s részben embereivel is detronizált? Visszakívánhatunk valamit a forradalom előtti Magyarországból, jól éreztük mi magunkat ennek a Magyarországnak politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális légkörében?… Nem kívánunk belőle vissza semmit, s mi volnánk az elsők, akik fegyvert ragadnánk ellene, ha akadna kéz, amely vissza akarná állítani."[22]

Tanulságos Herczeg Ferencnek, a Horthy-korszak legünnepeltebb írójának 1918 decemberében megfogalmazott nyilatkozata is, amelyet a Légrády testvérek által megjelentetett – *A diadalmas forradalom könyve* – című kötet számára adott: „MINDEN EMBERT annyi élvezet illesse[n] meg, amennyi munkát végez. – A politikusokat ne a szavaik, hanem a tetteik után értékeljük. – Előkelőség legyen köztünk [az], aki hasznára van a köznek. – Hős, aki embertársaiért szenved. – Vezér legyen a legtehetségesebb és legönzetlenebb. Forradalmi program ez? Akkor éljen a forradalom!"[23]

20 Batthyány Tivadar: *Beszámolóm*. Bp., é. n., Szerzői kiadás, I, 81–82.

21 Károlyi i. m. 397.

22 Uo. 396.

23 József F. i. m. I. 188.

Az itt közölt korabeli vélemények azonban több személy esetben is jelentősen különböznek későbbi visszaemlékezéseiktől, állásfoglalásaiktól.

E véleményváltozásoknak az az oka, hogy a háborús vereség utáni kétségbeejtő helyzetben kikiáltott magyar köztársaság minden erőfeszítését ellehetetlenítették a győztesek oldalára került szomszédaink területfoglalásai, valamint az egyre nagyobb befolyásra szert tevő kommunisták, akik a Moszkvából kapott pénzen folytatott lehengerlő propagandájuk felelőtlen ígéreteivel egyre nagyobb befolyásra tettek szert, és sikeresen izgatták megtévesztett követőiket a köztársaság megdöntésére. Sőt a kommunisták az általuk megszervezett 1919. március 21-ei államcsíny végrehajtásakor még azt a hazugságot is elhitették, hogy a köztársaság elnöke átadta nekik a hatalmat. Ezért sokan úgy gondolták, hogy a köztársaság az ország vesztét okozó kommün előkészítője volt. S miután a vörösterrort alkalmazó kommunista diktatúra megbukott, a fehérterrorral hatalomra jutott ellenforradalmi rendszer sikeresen össze is mosta az ún. „két forradalmat". (Ez a megfogalmazás azért is elfogadhatatlan, mert a forradalom utáni demokratikus kibontakozást felszámoló és egy új, totális diktatúrát megvalósító kommunista államcsínyt eleve nem lehet forradalomnak tekinteni.) Mindezek után az a leegyszerűsítő, tényeket semmibe vevő felfogás vált a két világháború közti rendszer hivatalos és elvárt véleményévé, hogy a magyarság katasztrófáját okozó tanácsköztársasággal együtt nemzeti történelmünk szégyenfoltjává kellett gyalázni az akkor legjobb megoldásnak ígérkező köztársaságot is. Ezért – és a külső okokból eredeztethető diplomáciai sikertelenség,[24] valamint néhány kétségtelenül szakszerűtlen és a kommunista puccs miatt utóbb már kijavíthatatlan politikai döntés, megszólalás hatása miatt – változtatta meg véleményét azoknak a nemzeti elkötelezettségű irányzatoknak és személyiségeknek a többsége, akik az őszirózsás forradalom győzelme és az első köztársaság kikiáltása idején – a magyar társadalom döntő többségéhez hasonlóan – még úgy látták, hogy a magyarság rátalált a helyes útra.

24 A Károlyi-kormányzat diplomáciai helyzete külön áttekintést igényel. Fontos azonban a felelősség mérlegelésénél a győztesek szakértőinek körére jellemző manipulatív magatartás arányos súlyát érzékelni a kudarc megítélésénél. Az antant eleve ellenséges politikájának szerves része volt az az eljárás, amellyel pl. a határmódosítások ellen a Károlyi-kormányzat által írt részletes szakanyagokat és beadványokat a győztesek békeelőkészítő hatóságai olvasatlanul irattárba helyeztették úgy, hogy a magyar álláspont gyakran miniszteri szintre sem jutott el a tárgyalások előkészületeinél. A döntéshozók így a tényekkel nem egy esetben először Apponyi Albert 1920. január 16-án elmondott, meghökkenést kiváltó, de a diktátumon változtatni már nem tudó beszédéből értesültek.